

Heidi Gautun

Besteforeldre-barnebarn relasjoner, sett med ungdoms øyne

Norsk familiesosiologi har vært lite opptatt av dagens storfamilie og slektsbånd. Selv om flergenerasjonsstrukturen nå er vanlig i norske familier, vies slektsbånd utover kjernefamilien liten faglig oppmerksomhet. De fleste foreldre med mindreårige barn har nå foreldre i live. Dagens flergenerasjonsstruktur betyr ikke at alle generasjonene bor sammen, men den betyr nye muligheter for tiår med kontakt og gjensidig støtte. En del undersøkelser om besteforeldre og barnebarn er utført i andre land. Disse har i stor grad vært opptatt av relasjonene når barnebarna var små. De fleste som vokser opp i dag har både 2 og 3 besteforeldre i live også som unge voksne. Ungdom forteller her om sitt forhold til besteforeldre gjennom stiloppgaver. Beskrivelsene barnebarna gir av besteforeldrene kan kategoriseres i to typer: besteforeldre som støttespillere og sosialiseringssagenter. Noen få forteller om distanserte og konfliktfylte relasjoner til besteforeldrene.

Familiesosiologer som har vært opptatt av barn og ungdom har stort sett forsket på kjernefamilien og samspillet mellom foreldre og små barn. Kjernefamilien er utvilsomt viktig for barn og ungdom, men ungdom har en god del samkvem med andre slektninger (Bø 1991). Ved å underkommunisere andre familiebånd, og den utvidete familie, danner vi oss et galt bilde av dagens familie.

De fleste som vokser opp i dag har besteforeldre i live også som unge voksne. Hvilke relasjoner har disse to generasjonene utviklet sammen? Er relasjonene nære, distanserte eller problemfylte?

Forskning på besteforeldre og barnebarn

Jeg vil først presentere tre ulike måter å se generasjons- og besteforeldre-barnebarnbånd på. I følge den første, som også var en del av en sterk forskningstradisjon på 1950-60 og 70-tallet, har generasjonene et distansert forhold til hverandre. Det ble i denne perioden forsket lite på generasjonsbånd. To andre perspektiv viser at generasjonsbånd har utviklet seg til å bli mer intense. Ifølge det ene har det skjedd en negativ intensivering av generasjonsbånd. Negativ intensivering betyr her at dagens barn overvåkes og kontrolleres av foreldre, besteforeldre og andre voksne slektninger. I følge det andre perspektivet har det skjedd en positiv intensivering av generasjonsbånd. Relasjonene har blitt utviklet og styrket.

Distanserte relasjoner

Noe av grunnen til at besteforeldre-barnebarn relasjoner har fått liten oppmerksomhet kan være en utbredt oppfatning om at mennesker før levde i "storfamilien", og at denne gikk tapt i overgangen til det industrialiserte og urbaniserte samfunn. Parsons var en sentral talsmann og spredde av dette synet (Parsons & Bales 1955). I følge Parsons har kjernefamilien avløst storfamilien. Norsk familiososiologi har vært lite opptatt av slektsbånd, kanskje fordi familieband utover kjernefamilien ikke oppfattes som viktige.

Sosialantropologen Margaret Mead har også hatt en stor innflytelse på hvordan samfunnsvitene ser på generasjonsbånd (Mead 1978). Mead mener generasjonene har glidd fra hverandre og at forholdet mellom generasjonene preges av en generasjonskløft. Mead har utviklet tre modeller for å vise endringer i generasjonsbånd. De to første modellene er *postfigurative* og *kofigurative* modeller. Tradisjonelle samfunn, som Mead kaller *postfigurative*, endres langsomt og samfunnet henter verdensbilder fra tidligere generasjoner. I *kofigurative* former er nåtiden guide for fremtiden og ungdom henter modeller fra jevnalder-generasjonen. Det spesielle ved moderniteten er at verdensbilder hentes fra fremtiden. Mead kaller dette *prefigurasjon*. Å identifisere seg med en evig og kontinuerlig forandring, med utviklingen, er en helt ny ide. Vi er nå i en periode hvor de unge får ny status. Det å være ung blir dyrket, og tradisjonen og de gamle mister sin autoritet. I den prefigurative kultur representerer barna og ikke foreldre

eller besteforeldre det som vil komme. De gamle blir overflødige fordi de ikke utgjør noen framtidige modeller og har ingenting å lære de unge. Raske sosiale endringer har ført til at familien har brutt sammen og det har vokst frem en generasjonskonflikt, en verdensomspennende generasjonskløft, ifølge Mead.

Intensivering av generasjonsbånd

Demografiske endringer, som økning i gjennomsnittlig levealder og nedgang i barnetallet i ekteskapet, har hatt en stor innflytelse på familie og slektsgruppe (Dyrvik 1979, Hagestad 1986, Shorter 1975, Stone 1981). Familiestrukturen har endret seg fra å være bunntung, med mange barn og få voksne, til å bli topptung, med få barn og mange voksne i flere generasjoner (Hagestad 1991). Den demografiske utviklingen som har ført til en endring i balansen mellom de unge og gamle i familien kan ha konsekvenser for hvordan roller og relasjoner i familien utvikles.

Ifølge Dyrvik får barn i dag en dårlig oppvekst. Barna har lite makt fordi de er få, og de voksne mange. Barnekollektivene finnes ikke og dagens barn er ensomme, overvåket og kontrollert av foreldre, besteforeldre og andre voksne slektninger (Dyrvik 1979).

Men andre påstår at demografiske og kulturelle endringer har ført til en positiv intensivering av relasjoner mellom besteforeldre-foreldre og barn (Hagestad 1991, Skolnick 1973). Voksne familiemedlemmer "sloss" om barnas oppmerksomhet, og konkurrerer om å gi dem kjærlighet. Hagestad er opptatt av at vi i dag er i en helt ny, unik, historisk situasjon, hvor de fleste barn opplever å dele 50 år av livet med sine foreldre. Barn i dag blir voksne før de mister besteforeldrene. Hun mener vi aldri før har hatt en slik mulighet til å utvikle og styrke generasjonsbåndene (Hagestad 1986). Samtidig har synet på barn og ungdom endret seg. De unge får større oppmerksomhet, blir mer respektert og verdsatt i dag enn før. Besteforeldre før var gamle og autoritære, mens besteforeldre i dag er yngre, mindre straffende og skjemmer bort barnebarna (Smith 1991).

Meads generasjonskløft kan være overvurdert. Forholdet mellom generasjonene har riktig nok endret seg, og de unge har i dag større påvirkningskraft på eldre generasjoner sammenlignet med tidligere samfunn. Men generasjonene har fortsatt noe felles, som det å bli voksen, forelske seg, få barn, bli gammel og dø. Flergenerasjonsstrukturen er i dag vanlig i norske familier. De fleste som vokser

opp i dag har både 2 og 3 besteforeldre i live, også som unge voksne. Dagens flergenerasjonsstruktur betyr ikke at alle generasjonene bor under samme tak, men den betyr nye muligheter for tiår med kontakt og gjensidig støtte. Familien er møtestedet for de forskjellige generasjonene, der møtes fortid, nåtid og fremtid (Hagestad 1985b). I familien har de forskjellige generasjonene en unik mulighet til å møtes, dele erfaringer og påvirke hverandre gjensidig.

Det meste av forskning som gjøres på bånd mellom besteforeldre og barnebarn i dag, fremhever den positive innflytelsen besteforeldre har på barnebarn. En polsk undersøkelse av ungdom viser at de fleste unge har positive følelser overfor besteforeldrene (Tyszkowa 1991). Besteforeldre undervurderer ofte selv hvor viktige de er for barnebarn (Sticker 1991, Hagestad 1985a).

Besteforeldre kan påvirke barnebarn direkte og indirekte (Tinsley & Parke 1984). Indirekte påvirker besteforeldre barnebarn gjennom foreldrene. Undersøkelser viser at besteforeldre ofte hjelper foreldre økonomisk, praktisk og følelsesmessig, noe som også virker inn på barnebarnebas liv (Gautun 1990). Foreldregenerasjonen fungerer i stor grad som brobygger mellom besteforeldre og barnebarn, og særlig har kvinnene i denne generasjonen stor innflytelse (Liljestrøm 1981, Werner 1991). Foreldre kan oppmuntre eller motarbeide interaksjonen (Baranowski 1982, Cherlin 1983). Skilsmisse fører ofte til at besteforeldre på farsiden mister kontakten med barnebarne, mens besteforeldre på morsiden intensiverer kontakten (Christoffersen 1988, Werner 1991).

Direkte påvirker besteforeldre barnebarn ved å være sammen med dem, hjelpe dem og lære dem forskjellige ting. En britisk survey-undersøkelse viser at et flertall av ungdom har et nært forhold til sine bestemødre, og at bestemødre påvirker deres meninger (Hyde & Gibbs 1993).

En norsk familieundersøkelse i 1988 viser at antall gamle og unge i familien har en betydning for overføring av støtte mellom generasjonene. Bestemødre i den moderne topptunge familietyper med få barnebarn og flere besteforeldre, er mer hjelpsomme enn bestemødre i familier med mange barnebarn og få besteforeldre (Hagestad/Gautun 1990).

Et kjennetegn ved besteforeldreforskning er at den har konsentrert seg om bestemødre. Grunnen til dette er at kvinner lever lengre enn menn, og familiens eldste overhode gjerne er en kvinne. Bestemødre er også ofte mer aktive i familien enn bestefedre (Hagestad 1986). Undersøkelser som er foretatt i andre land viser

at mormor er den av besteforeldrene som er mest involvert i barnebarnas liv, og den som barnebarna føler seg sterkest knyttet til (Christoffersen 1988, Hoffman 1979, Kahana & Kahana 1970, Smith 1991, Troll 1981).

En pilotstudie - innholdsanalyse av stiloppgaver

Førti 17 åringer fra en videregående skole i Oslo og førti 17-åringer fra en videregående skole i Tynset skrev i 1992 stil med tittelen: "Besteforeldre og jeg". En tilleggstekst fulgte med: "Denne stilen skal handle om dine besteforeldres rolle i livet ditt. Du må selv avgjøre hva du vil legge vekt på. Du kan for eksempel skrive om hvordan besteforeldrene har påvirket deg, hvem du er mest sammen med eller hva dere gjør sammen." Det er innhentet tillatelse fra Skolesjefen i Oslo og i Hedmark Fylkeskommune til å analysere stiloppgavene.

Stiloppgavene gir ikke et representativt bilde av besteforeldre-barnebarn relasjoner, men stiloppgavene synliggjør ulike relasjoner, og er også tenkt som en idekilde til en senere intervju-undersøkelse av ungdom. I stiloppgavene forteller ungdom om sitt forhold til besteforeldre før og nå. Stiloppgavene er også tilbakeskuende. Barnebarna forteller hva de nå mener besteforeldrene tidligere har vært for dem.

Relasjoner

Beskrivelsen barnebarna gir av besteforeldrene kan kategoriseres i to, besteforeldre som *støttespillere* og *sosialiseringsagenter*. I tillegg skriver noen få om distanserte og konfliktfylte relasjoner til besteforeldre.

Besteforeldre som støttespillere for barnebarn

Flere av besteforeldrene har bidratt med å hjelpe foreldrene med å gi omsorg til barnebarna da de var små. Noen besteforeldre har fungert som et supplement for mor eller far ved å ta seg mye av barnebarnet da hun/han var liten. Foreldrene har utdannet seg, jobbet eller av andre grunner vært mye borte fra barnet. Bestemor og/eller bestefar beskrives også som en venn de har kunnet gå til og snakke med. Både om det barnebarna er opptatt av og om problemer de har. Ei jente skriver:

"Hos farmor er man alltid velkommen. Vi er som to bestevenninner. Hun har utrolig godt humør, og er veldig åpen. Derfor har man lett for å miste hemninger når vi snakker med henne. Det kan være de verste flauter, eller de mer følelsesmessige ting, og hun betror seg til meg."

Til tross for den store aldersforskjellen mellom bestemoren og barnebarnet hadde disse to utviklet en likeverdig og ikke hierarkisk relasjon. Besteforeldrene har tid til å høre etter, gi råd, hjelp eller trøst når det trengs. Besteforeldrene er også opptatt av noen av de samme spørsmålene som ungdom er opptatt av, men som ungdom opplever at foreldrene ikke tenker så mye på.

Besteforeldre som sosialiseringsagenter

Vi lever i et samfunn som kontinuerlig endres. Ifølge Mead fører dette til at de gamle ikke lenger har noe å lære yngre generasjoner (Mead 1978). Hastigheten i vårt samfunn kan gjøre besteforeldre enda viktigere for barns utvikling. Ei jente skriver:

"Det er rart, tiden og samfunnet forandrer seg, men hos mine besteforeldre står alt nokså stille. Der kan jeg finne ro, alt er det samme og det er ingen farlige forandringer."

Flere sier besteforeldrene var de voksne som hadde tid til å snakke med dem, høre på dem og fortelle dem historier. Besteforeldrene blir også av flere sett opp til og respektert. Besteforeldrene er for dem personer som har levd et langt liv, og som har klart å leve livet. Ei jente skriver:

"Farmor er den jeg virkelig beundrer. Hun er det mennesket jeg kjenner til som har opplevd mest fra død til rettsaker, til skytedramaer og til de vondeste dødsårsaker. Til tross for alt hun har opplevd, holder hun maska og viser aldri sin sorg."

Heidi Gautun

Besteforeldre lærer også barnebarn hva som er rett og galt: En gutt skriver:

"Sammen med foreldrene mine, har bestemor lært meg blant annet hvordan jeg skal takle hverdagslivet. Hun har lært meg hvordan jeg skal oppføre meg og at det lønner seg å prate om problemene sine til andre."

En annen gutt sier:

"Det er mormor, utenom mor og far, som har hatt størst innflytelse på meg. Hun har fortalt meg hva som er rett og galt, hvordan man skal oppføre seg, og at man skal være snill og ikke ha noen fordommer. Når mormor sa noe, da var det slik. Jeg hørte alltid på henne."

Besteforeldre gjør ulike aktiviteter sammen med barnebarna. I stiloppgavene skriver flere om hva de har gjort sammen med besteforeldrene: Spilt fotball, kort, gått tur, lest bøker, badet, gått på ski og vært på fisketurer, hytteturer og ferier sammen. Besteforeldre har også lært barnebarn praktiske ferdigheter som det å lage mat, husarbeid, kunsthåndverk og jobbe på gård.

Besteforeldre gir også barnebarn kunnskap som foreldre ikke har, eller ikke har tid til å lære fra seg. Besteforeldre er eksperter både på familiehistorie og på vår nære samfunnshistorie. Ei jente skriver:

"På grunn av besteforeldrene mine som har fortalt om slekt og seg selv, har jeg ingen problemer med å si hvem jeg er eller hvor slekten min kommer i fra. Jeg har fått mye kunnskap om hvordan det var i gamle dager og også om hvordan foreldrene mine var da de var små."

Besteforeldre er historiefortellere og snakker om "gamle dager" og knytter barnebarna til fortiden. Dette gir barnebarna innsikt i hvem de er og hvor de kommer fra. Besteforeldre deler erfaringer fra sitt eget liv med barnebarn, og overfører holdninger, meninger og verdier til den yngre generasjonen.

Konfliktfylte eller distanserte relasjoner

Noen få barnebarn skriver i stilene om problematiske og distanserte forhold til besteforeldrene. Barnebarna opplever det som vondt når besteforeldrene ikke er

opptatt av dem. Barnebarn har sterke forventninger til besteforeldre, om at de skal gi oppmerksomhet.

Oppsummering

Norsk familiesosiologi har vært lite opptatt av slektsbånd utover kjernefamilien. Skal vi forstå dagens familiesituasjon, for unge, middelaldrende og gamle, må vi ta minst tre generasjoner i betraktning samtidig. Familien består i dag av få barn og mange voksne i flere generasjoner. Generasjonene har kontakt og utveksler hjelp og støtte selv om de ikke bor sammen. En innholdsanalyse av stiloppgaver skrevet av 17 åringer viser at barnebarna beskriver besteforeldrene som støttespillere og sosialiseringssagenter. Besteforeldre har tid til å være sammen med barnebarna og støtter og påvirker dem. Barnebarna forteller om hva besteforeldre gjør, og har gjort sammen med dem. Ungdom forteller om kontakt, delte aktiviteter, opplevelser og om verdier, holdninger, kunnskaper og adferd besteforeldre overfører til barnebarna. Noen få forteller om distanserte og konfliktfylte relasjoner.

Litteratur

- Baranowski, M. D. 1982. *Grandparent-adolescent relations: Beyond the nuclear family*. XVII (67):115-77. New York: Libra Publishers.
- Bø, I. 1991. *Ungdoms sosiale økologi. En undersøkelse av 14-16 åringers sosiale nettverk*. Doktoravhandling ved Universitetet i Bergen. Nr. 1. Høgskolesenteret i Rogaland.
- Cherlin, A. 1983. Changing family and household: Contemporary lessons from historical research. *Ann. Rev. Sociol.* 9:91-66.
- Christoffersen, M. N. 1988. Familien og slægtens betydning for små børns dagpasning. *Tidsskrift for Samfunnsforskning* 29:555-570.
- Dyrvik, S. 1979. Barnet i familien og slektskrinsen. *Forskningsnytt* 4.
- Gautun, H. 1990. Eldre kvinner som ressurspersoner for voksne barn med foreldreforpliktelser. En studie av solidaritet mellom generasjoner. Hovedoppgave i sosiologi, Universitetet i Oslo.
- Hagestad, G. 1985a. Continuity and connectedness. I: V.L. Bengtson & J. F. Robertson, red. *Grandparenthood*. Beverly Hills: Sage.
- Hagestad, G. 1985b. Socialization and intergenerational transmission between parent and child: Life long processes. Annual Meeting of the Gerontological Society. New Orleans, november. Notat.
- Hagestad, G. 1986. The aging society as a context for family life. *Dædalus* 115(1). Journal of the American Academy of Arts and Sciences.

- Hagestad, G. 1991. *Familiers alders- og generasjonsstruktur*. Rapport nr. 10. Institutt for sosiologi. Universitetet i Oslo.
- Hagestad, G. & H. Gautun. 1990. Modern grandparenthood: Changing structures and functions. 12th World Congress of Sociology Madrid, Spain. Notat.
- Hoffman, E. 1979. Young adults relations with their grandparents: an exploratory study. *International Journal of Aging and Human Development* 10:299-310.
- Hyde, V. & I. Gibbs. 1993. A very special relationship: Granddaughters' perceptions of grandmothers. *Ageing and Society* 13 (1), March.
- Kahana & Kahana. 1979. Grandparenting from the perspective of developing grandchild. *Developmental Psychology* 3 (1):98-105.
- Lieng, L. G. 1986. Kvinnerollen i endring. Et generasjonsperspektiv på det synkende barnetall. Hovedoppgave i sosiologi, Universitetet i Oslo.
- Liljestrøm, R. 1981. *Det erotiske kriget*. Stockholm: Liber Forlag.
- Mead, M. 1978. *Culture and commitment. The new relationships between the generations in the 1970s*. New York: Anchor Press.
- Parsons T. & R. F. Bales. 1955. *Family, Socialization and Interaction Process*. New York: The Free Press.
- Radin, N. (m. fl). 1991. Grandfathers, teen mothers and children under two. I: Peter K. Smith, red. *The psychology of grandparenthood. An international perspective*. London: Routledge.
- Ruoppila, I. 1991. The significance of grandparents for the formation of family relations. I: Peter K. Smith, red. *The psychology of grandparenthood. An international perspective*. London: Routledge.
- Shorter, E. 1975. *The making of the modern family*. New York: Basic Books.
- Skolnick, A. 1973. *The intimate environment*. Boston: Little Brown and Company.
- Smith, P. K. 1991. Introduction: the study of grandparenthood. I: Peter K. Smith, red. *The psychology of grandparenthood. An intergenerational perspective*. London: Routledge.
- Sticker, E. 1991. The importance of grandparenthood during the life cycle in Germany. I: Peter K. Smith, red. *The psychology of grandparenthood. An intergenerational perspective*. London: Routledge.
- Stone, L. 1981. *The past and the present*. Boston: Routledge and Kegan Paul.
- Tinsley, B. R. & D. Ross Parke. 1984. Grandparents as support and socialization agents. I: M. Lewis, red. *Beyond the dyad*:161-194. New York: Plenum.
- Troll, L. E. 1981. Grandparenting. I: L. W. Poon, red. *Aging in the 1980's. Psychological issues*: 475-480. Washington DC: A.P.A.
- Tyszkowa, M. 1991. The role of grandparents in the development of grandchildren as perceived by adolescents and young adults in Poland. I: Peter K. Smith, red. *The psychology of grandparenthood. An intergenerational perspective*. London: Routledge.
- Werner, E. E. 1991. Grandparent-grandchild relationships amongst US ethnic groups. I: Peter K. Smith, red, *The psychology of grandparenthood. An intergenerational perspective*. London: Routledge.